

De Nederlandse Fabian Society over socialisme

Boekbespreking

Henk. W Plasmeijer^{*}

Bespreking van Pim Fortuyn en Siep Stuurman (red), *Socialisten in no-nonsense tijd*, SUN, Nijmegen, 1987; 240 p., ISBN 90 6168 274 6, f29,90

Socialisten in no-nonsense tijd is, anders dan de titel doet vermoeden, een mooi boek. Het doet in menig opzicht denken aan de bijna honderd jaar geleden door G. Bernard Shaw geredigeerde *Fabian Essays in Socialism* (Londen, 1890). Dit geldt voor de intenties en de adressering. Fortuyn en Stuurman houden een pleidooi voor een offensieve sociaal-demokratische strategie. Deze strategie moet de PvdA de machtsbasis verschaffen voor het sluiten van een nieuw sociaal kompromis in de nakende nieuwe tijd. De oproep om dit gestalte te geven is niet alleen gericht aan de traditionele socialistische achterban, maar ook aan de welgestelden die een voorkeur hebben voor een beschaafde samenleving.

De kwaliteit van de bundel is hoog. Aan het woord zijn bekende auteurs, vrouwen en mannen. In gedegen en voor het merendeel goed geschreven artikelen worden zeer uiteenlopende vraagstukken behandeld. De meeste auteurs proberen te komen tot een overzicht van recente ontwikkelingen op hun deelgebied. Vanuit dit kader dragen zij elementen aan voor een socialis-tische politiek.

De bundel heeft helaas ook een tekortkoming. Problemen met betrekking tot een gewenste economische orde blijven onderbelicht. Bovendien bestaat er een neiging tot een puur politieke benadering van economische samenhan-gen. In de *Fabian Essays* lag de oorzaak hiervan mede in Shaws merkwaardige en onjuiste interpretatie van John Stuart Mills verdelingstheorie. Fortuyn en Stuurman relateren hun politieke ideeën op een ingewikkelde manier aan de economische opvattingen van John Maynard Keynes.

---

* Henk Plasmeijer is universitair docent aan de fakulteit der economische wetenschappen van de Rijksuniversiteit Groningen.

In het volgende wordt eerst een overzicht gegeven van de bijdragen en wordt ingegaan op enkele daarvan. Daarna bespreken we de tekortkoming.

De rode draad die door de bundel loopt is ragfijn. Dat kan ook niet anders, want de bijdragen lopen uiteen van een verhandeling over produktietechnologie door Wout Buitelaar en Ruud Vreeman tot een beschrijving van recente ontwikkelingen in de literatuur door August Hans den Boef. De lezer wordt geïnformeerd over de neergang van het keynesianisme (Wibo Koole, Goran Therborn), economische structuur-veranderingen (Pim Fortuyn), de reorganisatie van de overheid (Herman Tjeenk Willink), de minstbedeelden (Hedy d'Ancona, Ton Beumer), feminisme (Jet Bussemaker), gewetensvorming (Paul Kapteijn) en etnische minderheden (Troetje Loewenthal). Het geheel wordt afgesloten met een theoretisch betoog van Fortuyn en Stuurman over een gewenste heroriëntatie van het democratische socialisme. De rode draad is geen andere dan dat er aan socialistische opinievorming wordt gedaan. Precies daarom, en omdat de artikelen waarvan ik dat kan traceren kwalitatief goed zijn, vind ik het een leuke bundel.

Ik waag mij niet aan een rangschikking van de bijdragen naar kwaliteit. Dat kan ik niet. Bovendien neemt de informatieve en opiniërende betekenis van een artikel toe, naarmate de inhoud ervan verder bij het eigen vakgebied vandaan ligt. Veel plezier had ik dan ook bij het lezen van August Hans den Boef. Dit was niet omdat hij in zijn overzicht van 15 jaar literair proza veel titels noemde die ik niet kende. Zijn uitleg van modernisme en postmodernisme, en vooral ook zijn verklaring voor het ontbreken van die literaire stromingen in 'domineesland', bracht bij mij enige orde aan in datgene wat ik per ongeluk meestal laat in de avond over dit onderwerp te weten ben gekomen. Den Boef pleit voor een eerherstel van de ouderwetse boekrecensie (inhoudsweergave, achtergrondinformatie, onderbouwde eigen visie). Waarvan akte!

Elke lezer moet zijn eigen voorkeur maar bepalen. Het zou mij niets verbazen als de voorkeuren van de lezers van TPE uitgaan naar het eminente artikel van Wout Buitelaar en Ruud Vreeman, omdat er in dit tijdschrift veel over hun onderwerp is gepubliceerd. Dat wil zeggen over technologische ontwikkelingen, sociale innovatie en managementstijlen. Hoog scoort ook, lijkt mij, de bijdrage van Hedy d'Ancona en Ton Beumer. Hierin worden op genuanceerde wijze de effecten van de huidige veranderingen in de inkomensverdeling op het proces van sociale marginalisering uit de doeken gedaan.

In sommige bijdragen worden problemen aangesneden, die men kan betrekken op vraagstukken in het vakgebied van de politieke economie. Dit werkte positief uit op mijn leesplezier bij het artikel van Herman Tjeenk Willink. Deze bespreekt de ideeën die er leven over een reorganisatie van de overheid en de voortdurende strijd daarover. Aangekomen bij de huidige inzichten merkt hij op:

"Het probleem van de machtige overheid die terug moet treden kan op twee manieren worden gedefinieerd. De gebruikelijke manier is: te *veel* macht bij de centrale overheid. *Waarschijnlijk is het vruchthaarder* het probleem te

definiëren als: te weinig macht bij anderen. Die definitie dwingt tot hernieuwde aandacht voor de thema's die 15 jaar geleden opgeld deden: openbaarheid, inspraak, democratisering, klachtrecht en beroepsmogelijkheden" (blz. 95, kursivering HTW).

Ik vind dat hij deze gedachte maar eens wat nader moet uitwerken in een bestuurskundige visie op economische planning.

Bij het lezen van het artikel van Jet Bussemaker kwamen bij mij een aantal vragen op. Dit waren economische vragen. Vanzelfsprekend zegt dit weinig over haar artikel, want dat gaat niet over economie. Het lijkt mij een prima betoog over de positie van het feminisme ten aanzien van het emancipatiebeleid in de verzorgingsstaat en over de evaluatie van recent beleid met het oog op verschillende konnotaties van het begrip individualisering. Ik heb echter de stellige indruk dat Bussemaker daar, waar ze concreet wordt, uitkomt bij een eenzijdige visie. In een paragraaf met de titel 'kinderopvang als gezinspolitiek' stelt zij dat in de voorkeur van bewindslieden voor gastoudergezinnen twee verschillende ideologieën wonderwel samengaan. Enerzijds is dit de neo-konservatieve, waarin kinderopvang wordt gezien als een ontwrichting van het gezin. Anderzijds is dit de neo-liberale over de economische organisatie van het maatschappelijke leven. Volgens haar komt het erop neer dat bestaande gezinnen gaan opereren op de markt voor kinderopvang, waarbij de markt intact blijft omdat de konsument de volledige prijs betaalt en waarbij het gezin intact blijft omdat kinderopvang dan nog steeds de verantwoordelijkheid is van de vrouw.

Laat me er dit over zeggen. De markt voor kinderopvang is zonder twijfel een biedersmarkt. Min of meer recent is deze situatie door de al jaren in het grijze circuit funktionerende gastouderprojecten aangegrepen om te komen tot regulering (inkomensgarantie, deelname sociale verzekeringen, inkomensafhankelijke ouderbijdragen, scholing en professionele begeleiding). Het politieke debat gaat over deze reguleringsdrift. Het zou mij verbazen als politici andere dan wollige en op publiciteit gerichte ideeën over gezinspolitiek hebben. Hun voorkeur voor gastouderprojecten lijkt mede, zo niet vooral, te zijn ingegeven door kostenverschillen. Een kinderplaats in een kinderdagverblijf kost minimaal f 11.000,- per jaar. In een gastouderproject is dit f 7.000,-. Het verschil wordt verklaard door onderbetaling en door het ontbreken van vaste lasten en overhead.

Het gaat niet aan om de voorkeur voor een marktordening in de kinderopvang weer te geven als vooral een implicatie van een abjektie ideologie. Over prioriteiten valt te twisten. Maar men mag er toch niet aan voorbijgaan dat in de voorkeur voor een marktordening de kritiek is geïmpliceerd, dat professionele en gesubsidieerde dienstverlening niet altijd even efficiënt heeft gefunctioneerd. Van slagvaardig management, van een adequate administratieve ondersteuning, van een optimale afstemming tussen grootte van de akkomodatie en de 'span of control' van de hoofdleiding en dergelijke, was in menig geval geen sprake.

Bussemaker gaat niet in op het probleem van efficiëntie. Haar pleidooi voor de uitbreiding van het aantal kinderdagverblijven is weinig meer dan een

prioriteitsstelling. Ook al deel ik deze, dan nog vind ik dat iets meer socialistische no-nonsense op zijn plaats was geweest. Dit is overigens niet alleen een verwijt aan Bussemaker. Het geldt voor vrijwel de gehele bundel.

De bundel bevat twee politikologische studies naar economisch beleid. De eerste is van Wibo Koole en Göran Therborn. Op basis van landenvergelijkend onderzoek wordt een beschrijving gegeven van de teloorgang van het keynesianisme als beleidsopvatting in Nederland. In dit artikel wordt de prikkelende suggestie gedaan dat, zo iemand verantwoordelijk moet zijn voor de economische neergang, het goed is om de aandacht te richten op de ondernemers en de opeenvolgende kabinetten, Den Uyl inclusief. Zij menen dat de pogingen van Den Uyl in 1974-1975 om de economie te stimuleren te bescheiden zijn geweest. Deze konden de restriktieve geldpolitiek niet compenseren. Het totale beleid had zodoende een deflatoir effect, hetgeen heeft bijgedragen aan de toename van de werkloosheid.

In de bijdrage van Fortuyn wordt dit $(I=S)=(L=M)$ enigma stilzwijgend terzijde geschoven. Over hetzelfde stimuleringsbeleid van Den Uyl stelt Fortuyn, dat dit aanvankelijk wel leek te helpen. De economie zou echter zodanige structurele problemen hebben vertoond, dat deze met een stimuleringsbeleid niet meer waren te repareren. Onder structurele problemen verstaat Fortuyn vooral datgene, wat in de economische literatuur bekend staat als dé-industrialisatie. Dit betreft de relatieve teruggang van de industrie ten opzichte van de handel en dienstverlening. Fortuyns opvattingen over de oorzaken daarvan heb ik elders bekritiseerd, namelijk in *Komma*, tijdschrift voor politiek en sociaal onderzoek, 5(4), 1986, p. 153-161. Ik heb niet de indruk dat hij in dit nieuwe artikel met deze kritiek rekening heeft gehouden.

Volgens Fortuyn zijn er nog steeds structurele problemen. Hij zal zich daarom wel niet kunnen vinden in de, overigens met politieke argumenten onderbouwde, aanbeveling van Koole en Therborn. Deze is dat sociaal-demokraten zich gezamenlijk met de vakbeweging moeten profileren als voorstanders van een progressief keynesiaans beleid. Hoe het ook zij, ik wil hier slechts signaleren dat dit de meest concrete makro-economische beleidsaanbeveling is die in de bundel wordt gedaan.

Het boek geeft geen aanzet tot een economische discussie over socialistische economische politiek. Een systematische reflectie op socialistische economische doelstellingen ontbreekt, evenals de hiermee onlosmakelijk verbonden reflectie op een gewenste economische orde. Ik realiseer mij dat het onmogelijk is in één bundel alle terreinen te bestrijken waarop een socialistische politiek noodzakelijk is. Uit de afsluitende beschouwing van Fortuyn en Stuurman meen ik echter te kunnen opmaken dat zij er niet zo'n grote prioriteit aan toekennen.

Fortuyn en Stuurman meten aan het denken over de economische orde een andere betekenis toe dan die we van socialistische auteurs gewend zijn. Het economische orde-probleem is onder andere het probleem van de consistentie van economische doelstellingen en van de efficiëntie van economische instituties. Voor socialistische auteurs was dit altijd een politiek probleem. Het vraagstuk van de consistentie van socialistische doelstellingen bracht

immers een heroverweging van bestaande economische instituties met zich mee. Deze heroverweging stond vrijwel gelijk met het formuleren van een politiek perspectief op de langere termijn. Als kortere-termijn strategie werd dan meestal aanbevolen om te streven naar het maximaal haalbare binnen de bestaande machtsverhoudingen. Het machtsvraagstuk was in de traditionele socialistische optiek dus een implementatieprobleem, waarover zoals bekend de meningen nogal uiteen liepen.

In het betoog van Fortuyn en Stuurman zijn niet de consistentie van socialistische doelstellingen en de efficiëntie van de gewenste instituties (zoals kinderopvang) de socialistische problemen bij uitstek. Het meest knellende probleem is volgens hen het machtsvraagstuk. Zij wijzen op de modernisering van de maatschappij. Economisch gaat het daarbij om structuurveranderingen, een toenemende internationale integratie en veranderingen in de technologische en sociale organisatie van de productie. Algemeen maatschappelijk gaat het om de toegenomen pluriformiteit in de samenleving en het grotere gewicht dat waarden als diversiteit en individualiteit mede onder invloed van emancipatiebewegingen hebben gekregen. Volgens hen is (wellicht bovenal) de centrale vraag voor links: "wie moderniseert wie?" (237). Met andere woorden wiens partiële belangen, doelstellingen, voorkeuren en dergelijke gaan prevaleren in het transformatieproces dat de samenleving doormaakt?

Het economische ordeprobleem lijkt bij Fortuyn en Stuurman ondergeschikt te zijn gemaakt aan het machtsvraagstuk. Over één van de vroegste resultaten van de socialistische debatten, namelijk dat er een noodzaak bestaat tot planning, merken zij op dat dit waarschijnlijk een kontraproduktief ideaal is (206). Dit neemt volgens hen niet weg, dat de structurerende rol die planning speelt in de politieke debatten omtrent modernisering, belangrijk is (237). De socialistische nadruk op een zekere mate van planning betreft dus niet meer een gewenste inrichting van de economische orde, want planning is helemaal niet gewenst. Die nadruk is slechts één van de wapens in het gevecht om de macht.

De grondslag voor het beklemtonen van het machtsvraagstuk is een radikaal-demokratische visie. Fortuyn en Stuurman menen dat in de moderne pluriforme samenleving het omvattende socialistische wereldbeeld niet meer overtuigt. Dit neemt niet weg dat een 'wilsovereenkomst' tussen individuen en groepen een belangrijke speelt rol bij het vormgeven en reproduceren van de samenleving. Nu een geïntegreerd wereldbeeld ontbreekt, zal dit een 'wilsovereenkomst' moeten zijn op basis van doelstellingen, voorkeuren en dergelijke van deze individuen, groepen en sociale bewegingen. Op de kortere termijn is de ongelijke machtsverhouding hierbij doorslaggevend, dat wil zeggen daarvan hangt mede de realisatie van de gefragmenteerde doelstellingen af. Machtsvorming om deze doelstellingen tot gelding te brengen dient, volgens Fortuyn en Stuurman, één van de primaire taken van de sociaal-democratie te zijn.

Deze radikaal-demokratische visie wordt toegespitst op de kortere termijn door deze te plaatsen tegen de achtergrond van een opvatting over een lange golf in de politiek.

"Tijden van een redelijke mate van overeenstemming, (...) werden afgewisseld met tijden van konflikt waarin nieuwe machtsbalansen tot stand werden gebracht" (238).

Het doel van machtsvorming is, om in de politiek gedecentraliseerde onderhandelingen over de onvermijdelijke maatschappelijke consensus de doelstellingen van de minder machtigen naar voren te brengen.

Model voor deze maatschappelijke consensus staat het zogenoemde 'keynesiaanse' kompromis. Hiermee wordt de naoorlogse situatie bedoeld, waarin er een consensus bestond over de doelstellingen van economisch beleid, waarin er sprake was van internationale stabiliteit en waarin zodanig dynamische krachten aanwezig waren dat de modernisering van de samenleving gestalte kon krijgen. Natuurlijk is de geschiedenis niet omkeerbaar, maar de nieuwe maatschappelijke consensus dient, volgens de auteurs, de reikwijdte te hebben van het kompromis, waaraan de naam van John Maynard Keynes blijkt te zijn verbonden.

Kortom, socialistische opvattingen worden vervangen door een radikaal-demokratische visie. Het vraagstuk van de economische orde wordt vervangen door het machtsvraagstuk. De socialistische goeroes van Godwin tot Marx en Troelstra worden vervangen door John Maynard Keynes¹. Ik weet niet of ik daar lang om moet treuren. Per slot van rekening hebben Fortuyn en Stuurman ermee bereikt, dat de uiteindelijke utopie van G. Bernard Shaw en Sidney Webb, te weten een 'new synthesis' of een nieuwe maatschappelijke consensus (vgl. *Fabian Essays*, 56 e.v.), naar de kortere termijn is verplaatst.

Of een sociaal-democratisch kartel van individuen, groepen en sociale bewegingen om andere dan solidariteitsoverwegingen aantrekkelijk zal zijn voor beschaafde politieke economen valt nog nauwelijks te beoordelen. Maar, terugkerend naar het thema van August Hans den Boef, ik weet wel dat ik waarschijnlijk te weinig postmodern ben om de aloude socialistische pretentie terzijde te schuiven, namelijk dat een gewenste, rationele en rechtvaardige economische ordening denkbaar is.

---

1. De manier waarop Fortuyn en Stuurman John Maynard Keynes behandelen vond ik merkwaardig. Het is hen niet te doen om (post-)keynesiaanse economische theorie, want daarvan wordt bijvoorbeeld bij de verklaring van de industrialisatie geen gebruik gemaakt. Ik heb de indruk dat zij de levensloop van Keynes wenselijk te herschrijven. De reden daarvoor is mij onduidelijk. Zij stellen dat Keynes zich in 1919 teleurgesteld zou hebben teruggetrokken uit de Britse delegatie in Versailles omdat de grote mogendheden weigerden de door hem bepleite internationale monetaire politiek te accepteren (209). Deze politiek zou op internationaal niveau marktordenend en -korrigerend zijn (210). De gangbare interpretatie van Keynes' optreden is, dat hij zich om economische en morele overwegingen niet kon vinden in de hoge schattingen die aan Duitsland werden opgelegd.